

DE PLAATS EN DE TAAK VAN DE HELPER IN HET ZENDINGSWERK EN BIJ DE GEMEENTE-OPBOUW

Inleiding

Bijna overal in de wereld waar het Evangelie verkondigd wordt, zien we naast de zendeling verschillende personen optreden, die de zendeling bijstaan in zijn arbeid. Deze medewerkers van de missionarissen behoren meestal tot het volk waaronder gearbeid wordt.

Dit veelverbreide spanwerk op het zendingsveld beantwoordt bewust of onbewust aan een Bijbelse opvatting over de zendingsarbeid. Vele zendingen hebben zich in de loop van de zendingsgeschiedenis voorzien van een groep medewerkers, omdat zij overtuigd waren, dat men onder een vreemd volk het best het Evangelie kan brengen door de eigen mensen van dit volk.¹⁾

Door deze arbeidsmethode is bedoeld of onbedoeld een Bijbelse gedachte tot uitdrukking gebracht. De grote Apostel (Hebr. 3 : 1) en Zendeling (Joh. 20 : 21) Jezus Christus was gedurende Zijn werk op aarde omringd door twaalf mannen, die met Hem het land doortrokken en die Hij uitzond om te prediken (Marcus 3 : 13—19). Ook de apostel Paulus zien we tijdens zijn zendingsreizen omringd van en vergezeld door een groep van trouwe, toegewijde mannen.²⁾

Dit „werken in gemeenschap” blijkt kenmerkend te zijn voor alle arbeid in het Koninkrijk van God. Wanneer de Heiland de zeventig (of twee en zeventig) uitzendt naar alle steden en plaatsen, waar Hij zelf komen zou, dan stuurt Hij hen *twee aan twee* voor Zich uit (Lukas 10 : 1). Ook ná Pinksteren als het zendingswerk in onze betekenis van het woord gaan beginnen, worden twee mannen tegelijk uitgezonden (Hand. 13 : 2—4). Het is voor het verstaan van het wezen van de zendingsarbeid zeer belangrijk om in te zien, dat de Heilige Geest bij het begin van alle missionaire activiteit meteen al twee personen aanwijst, die samen de opdracht moeten vervullen. Ook wanneer er vlak voor de tweede zendingsreis een conflict ontstaat tussen Paulus en Barnabas over hun helper Johannes Markus (Hand. 15 : 37, 38) en de beide eerste zendingen verbitterd uiteengaan, dan voorzien zij zich toch elke keer weer van een metgezel. Barnabas gaat met Markus naar het zendingsveld te

Cyprus terug, en Paulus vindt in Silas een nieuwe medewerker voor het werk in Syrië en Cilicië (Hand. 15 : 39—41).

Hoe meer het werk zich uitbreidt des te groter wordt ook de staf van medewerkers, die we rondom de grote zending Paulus ontmoeten. Later zal zelfs blijken, dat onder deze staf van medewerkers zelfs 'rang en graden' te onderscheiden zijn, of om het met een militaire term te zeggen: 'officieren en onderofficieren'.

Dit 'werken in gemeenschap' wat ons steeds treft als we het zendingswerk in de Heilige Schrift in ogeschouw nemen, is om drie redenen noodzakelijk:

- a. In de eerste plaats kunnen de arbeiders elkaar tot steun zijn (vergeleijk Prediker 4 : 9—12 en Hebreëen 10 : 24).
- b. De gemeenschappelijke uitzending is ook van belang in verband met de gevaren, die van buitenaf bedreigen (Lukas 10 : 3).
- c. Ten slotte is dit spanwerk belangrijk in verband met de zaak zelf. De autoriteit van het optreden wordt er door verhoogd (Matth. 18 : 16).³⁾

Als we nu een onderzoek willen instellen naar de plaats en de taak van de *helper* in het zendingswerk en bij de gemeente-opbouw, dan zullen we vooraf moeten nagaan wat de Bijbel precies met dit woord 'helper' bedoelt. Het woord, dat in het Nieuwe Testament voor helper gebruikt wordt, is roeier of matroos. In ruimere zin betekent het dienaar en geeft het steeds een dienstbetrekking aan. De handlangers van de overpriesters en de Grote Raad worden bijvoorbeeld zo genoemd (Matth. 26 : 58), alsook de dienaren van de synagoge (Lukas 4 : 20) en de dienaars van de koning (Joh. 18 : 26). De dienaars van de apostelen worden nu met diezelfde naam genoemd (Hand. 19 : 22). In het woord helper zit de gedachte van het ondergeschikt zijn. Een helper is geen vrij man, die naar eigen keus dienen kan of niet. Er is plicht bij, hoewel dit de bereidwilligheid en het dienen van harte en met vreugde niet uitsluit.⁴⁾

Is er nu ten opzichte van de zending altijd nog onzekerheid wat zijn 'ambt' betreft, nog veel meer geldt dit van de helper en van zijn 'ambt'.

Het heeft lang niet iedereen kunnen bevredigen om het ambt van de zending als een aftakking van het ambt van de dienaar des Woords te beschouwen. Door de traditie van de drie ambten is de zending in het nauw gekomen, en om hem nu toch een plaats te geven heeft men hem op de plek van de evangelist gezet.⁵⁾ Men ziet in de evangelist dan de voorloper, het N.T.-ische voorbeeld van de zending. Het is echter de vraag of dit juist is.

Om de positie van de helper in het zendingswerk te bepalen kunnen we de vraag naar het ambt van de zending niet omzeilen. Had men nu

moeite met de zendeling, nog veel meer moeite gaf het om de helper zijn plaats te geven.

De financiële zijde van zijn taak heeft de pennen meer in beweging gebracht dan de theologische bezinning op zijn positie. Aan het begin van de moderne Protestantse zending is er een discussie geweest in de vorm van een briefwisseling tussen Ziegenbalg en Plütschen enerzijds en de Universiteit van Halle aan de andere kant over de vraag of het juist is, dat de zendeling van betaalde helpers voor haar arbeid gebruik maakt.⁶⁾ Ook mannen als John L. Nevius en bisschop S. Azariah hebben zich later in de discussie gemengd en sterk aangedrongen op beperking bij het gebruik maken van betaalde inheemse helpers.

Hoe meer het zendingswerk op een bepaald terrein zich nu uitbreidde en er gemeenten gevormd werden, des te minder wist men raad met de helper. Op vele zendingsterreinen ontstonden bij de verdere voortschreiding van het werk om zo te zeggen twee ambtelijke lagen. De onderste werd gevormd door de helpers, die uit de praktijk van het zendingswerk opgekomen waren, terwijl op dit fundament van zendingshelpers als hovenbouw een tweede ambtelijke laag verrees, bestaande uit de predikanten, die een theologische opleiding ontvangen hadden.⁷⁾ Waar echter het predikambt zich in een jonge kerk ging ontwikkelen of waar door andere omstandigheden uit de zendende kerk mannen beschikbaar waren om te preken, daar werd de helper de gelegenheid om het Woord te verkondigen meer en meer ontnomen.

Eigenlijk wist men met hem geen raad meer. In vele gevallen werd hij daarom maar tot predikant bevestigd of zo dat niet mogelijk was werd hij van zijn taak ontheven.

Mede om deze redenen willen we ons gaan bezinnen op de plaats en de taak van de helper. Het is wel nodig, dat hem enige Bijbelse grond onder de voeten geschoven wordt.

In het N.T. kunnen we de helper niet losmaken en losdenken van de apostel. Evenmin mogen we in het zendingswerk de helper losmaken van de zendeling.

Wie op onderzoek uitgaat naar de structuur van de arbeid in Gods Koninkrijk in het N.T., die ontdekt drie lijnen, die op een merkwaardige wijze parallel blijken te lopen:

- a. Jezus — discipelen;
- b. Apostelen — evangelisten;
- c. Zendeling — helpers.

De verhouding: zendeling—helper kunnen we alleen recht verstaan als we oog hebben voor de relatie: apostel — evangelist. En deze relatie zal voor ons pas doorzichtig worden als we letten op de grondstructuur van alle arbeid in Gods Koninkrijk, namelijk op de verhouding: Jezus — discipelen.

Als J. H. Bavinck opmerkt, dat de zendeling of missionaire predikant als zijn meest gewichtige roeping heeft, zijn helpers telkens opnieuw te onderwijzen, te steunen, te leiden, te vermanen soms en dan ook weer te vertroosten, en dat de zendeling te midden van zijn helpers moet staan als een *vader*, als één die hun handen sterken wil, die met hun zwakheden eindeloos geduld kan hebben, die hen voortdurend aanvuurt om nimmer te verflauwen,⁸⁾ dan is daarmee een diep Schriftuurlijke gedachte over de verhouding zendeling-helper tot uitdrukking gebracht. Immers Paulus noemt zich in zijn brieven herhaaldelijk de *vader* van zijn twee het meest op de voorgrond tredende helpers Timotheüs en Titus (1 Cor. 4 : 17; 1 Tim. 1 : 2; 2 Tim. 1 : 2 en Titus 1 : 3). Zij zijn zijn geestelijke kinderen.

Zoals we ons geen kind kunnen voorstellen zonder vader, zo kunnen we ons in het N.T. de helper niet indenken zonder de apostel. Willen we dan ook de positie van dit ‚kind‘ bepalen, dan moeten we ons eerst bezinnen op de ‚vader‘ in casu de apostel.

1. *De apostel.*

Wanneer we willen nagaan welke betekenis de apostelen voor de helpers gehad hebben en wij daarom met de apostel nader kennis willen maken, dan moeten we wel beseffen, dat het beeld, dat het N.T. ons van de ‚vader‘ van de helper tekent, niet overal even scherp omljnd is. Het beeld van de apostel is meer een schilderij dan een foto. Er worden in het N.T. namelijk meer personen apostelen genoemd dan alleen de twaalf jongeren van Jezus. Barnabas, Jakobus, de broeder des Heren, Andronicus en Junias heten ook apostelen (Hand. 14 : 4, 14; Rom. 16 : 7; Gal. 1 : 19).

Men is het er niet over eens wat onder deze ‚apostelen in ruimere zin‘ moet worden verstaan.⁹⁾ Zoals er vóór de opstanding van Christus behalve de twaalven een grotere kring van discipelen was (Lukas 10 : 1), zo vormen ook ná de opstanding de apostelen een wijdere kring dan de twaalf discipelen van Jezus.

Toch wordt de naam van apostel in verreweg de meeste gevallen alleen voor de twaalf discipelen en voor Paulus gebruikt. De twaalf apostelen zijn uit een grotere kring van discipelen gekozen en door Jezus zelf apostelen genoemd (Lukas 6 : 12).

Het eerste wat ons dus treft bij de apostel is, dat hij een *discipel* is. Het apostelschap ligt in het discipelschap verankerd. Als het kenmerkende van het discipelschap noemt Markus allereerst de aanstelling (Markus 3 : 14, 16). Verder vertelt Markus, dat een discipel iemand is, die met Jezus wandelt en die daarna uitgezonden wordt om te prediken en om macht te hebben boze geesten uit te drijven (Markus 3 : 14, 15).

Het gaat allereerst om de gemeenschap met Jezus en daarna om de uitzending door Jezus.

Het discipelschap vraagt echter in zijn aanvang een volkomen breuk met het verleden. De jongeren, die Jezus volgden hebben alles losgelaten. Simon en zijn broer Andreas lieten terstond hun netten liggen en volgden Jezus (Markus 1 : 17). En de zonen van Zebedeüs lieten hun vader in het schip met de dagloners achter en gingen Jezus achterna (Markus 1 : 20). Jezus heeft ook tegenover de menigte die Hem volgde telkens de radicale eis gesteld dat alles losgelaten moet worden om Hem werkelijk te kunnen volgen. „Zo zal dus niemand van u, die niet afstand doet van al wat hij heeft, mijn discipel kunnen zijn” (Lukas 14 : 33).

De discipelen hebben dit zelf ook zo beseft, want Petrus zegt namens allen tot Jezus: „Zie, wij hebben alles prijsgegeven en zijn U gevolgd” (Matth. 19 : 27). Het ging in Jezus' eis aan de rijke jongeling uiteindelijk ook niet om het verkopen van al zijn bezittingen, maar Jezus nodigde hem uit om Hem te volgen. Maar om te kunnen volgen moest hij breken met alles waaraan hij gebonden was. En daarom zegt de Heiland: „Verkoop al wat ge hebt en geef het aan de armen . . . en kom hier, VOLG MIJ” (Markus 10 : 21).

Het apostolaat, dat in het discipelschap geworteld is, begint dan ook met een *leerperiode*. De onderwijzer is Jezus zelf en de leerlingen zijn de discipelen. We merken, dat Jezus in zijn onderwijsmethode Zich principiëel distancieert van de onderwijzers uit zijn tijd, namelijk de farizeërs en de schriftgeleerden. Jezus' onderwijs aan de toekomstige apostelen is gegrond en gericht op de daad, op de practijk van het leven met God.

In verband met de taak van de helper is het nodig, dat we hier nader op in gaan.

Lukas vertelt, dat Jezus begonnen is te doen en te leren tot de dag, dat Hij werd opgenomen (Hand. 1 : 1). Wat Jezus leerde heeft Hij eerst Zelf in practijk gebracht. De bergrede, die Hij Zijn discipelen verkondigde, heeft Hij eerst in Zijn eigen leven in toepassing gebracht, blijkens 1 Petrus 2 : 21—23. Achter Jezus' onderricht stond Zijn leven. Daarom had Zijn onderwijs ook zoveel kracht.

De mensen hebben het wel gemerkt, dat Jezus heel anders leerde dan de farizeërs. „En zij stonden versteld over zijn leer, want Hij leerde hen als gezaghebbende en niet als de schriftgeleerden” (Markus 1 : 22). Het woord krijgt gezag als het leven er achter staat. En het was juist het verwijt van Jezus aan het adres van de farizeërs, dat zij zelf niet deden wat zij de mensen leerden (Matth. 23 : 1—3).

Ook was Jezus' onderwijs gericht op de daad. Hij heeft immers zijn apostelen *bevelen* gegeven (Hand. 1 : 2). De bergrede wordt dan ook afgesloten met de aangrijpende samenvatting door middel van de gelijkernis van de twee bouwers. „Een ieder, die deze mijn woorden hoort en

ze *doet*, zal gelijken op een verstandig man, die zijn huis bouwde op een rots (Matth. 7 : 25).

Van Zijn leerlingen eiste Jezus dan ook dat ze niet alleen schriftgeleerd zouden zijn. Maar ze moesten schriftgeleerden wezen die ook discipelen van het Koninkrijk der hemelen waren geworden (Matth. 13 : 52). Een discipel is immers iemand die niet alleen hoort, maar ook doet, wat de Meester zegt. „Indien gij dit weet, zalig zijt gij, als gij het doet” (Joh. 13 : 17).

Op dit punt voltrekt zich dan ook de grote scheiding rondom Jezus. Mensen die wel belangstelling voor de woorden van Jezus hebben, die wel schriftgeleerden willen zijn, maar die niet discipelen willen worden, vinden de rede van Jezus hard (Joh. 6 : 60). Maar iemand die waarlijk een discipel van Hem is, zegt van dezelfde woorden: „Dit zijn woorden van eeuwig leven” (Joh. 6 : 68).

Een tweede aspect, dat ons treft in het onderwijs van Jezus en dat ook van belang is in verband met de taak van de helper, is het kruis. Jezus' onderricht aan zijn discipelen is *kruis-onderricht*. Waar Jezus over zijn eigen kruis spreekt, daar doemt ook het kruis van de discipel op (Matth. 16 : 21—24). Het is zelfs onmogelijk om een discipel van Jezus te zijn als we weigeren ons kruis te aanvaarden (Lukas 14 : 27). Het kruis van Christus weerspiegelt zich als het ware in het kruis van zijn discipelen. Wat het kruis betreft staat de gezant niet boven zijn zender (Joh. 13 : 16).

Het kruis van de discipel ontstaat juist waar het onderwijs van Jezus in praktijk gebracht wordt. Het kruis ontstaat daar waar de navolging begint.

Christus kwam aan het kruis, omdat Hij niet Zijn eigen wil zocht, maar de wil van Hem, die Hem gezonden had (Joh. 5 : 30). Ook de discipel komt aan het kruis als hij het onderwijs van Jezus gehoorzaamt en gaat doen wat Hij gebiedt, als hij zijn eigen wil opgeeft en de wil van Jezus gehoorzaamt.

Bij dit alles mogen we echter het grote onderscheid tussen het kruis van Jezus en dat van zijn discipel niet over het hoofd zien. Het kruis van Christus is een *openbaring* en het kruis van de discipel is een *ervaring*. Christus' kruis is de openbaring van Gods toorn tegen de zonde en van Gods liefde voor de zondaar. Het kruis van de discipel echter is een ervaring van het pijnlijke conflict tussen Gods heilige wil en eigen zondige wil.

Wij hebben van ons kruis gemaakt het leed en de zorg, het verdriet en de moeite van het leven, die inderdaad als een kruis op ons leven kunnen drukken. Maar dit is niet de Bijbelse betekenis van het kruis van de discipel. In de Heilige Schrift is dit kruis het resultaat van het doen van de wil van God en het verloochenen van eigen wil (Gal. 2 : 20; 6 : 14).

Het sterven van Jezus voor ons, dat is Zijn kruis. Ons sterven met Hem, dat is ons kruis. Wij moeten vooral niet menen, dat Christus gekruisigd werd, opdat wij de wil van God nu niet meer behoeven te volbrengen. Hij word gekruisigd, opdat wij met Hem gekruisigd zouden worden, Ons kruis is het lijden, dat het doen van de wil van God met zich meebrengt, het is de pijn, die de gehoorzaamheid aan Gods geboden vordert.

Nu kunnen we ook zien in het leven van de discipelen van Jezus hoe er twee machten zijn, die hen belemmeren om goede getuigen van hun Meester te worden. Allereerst is daar de wereld van buiten. Deze wereld hadden de discipelen vaarwel gezegd aan het begin van hun discipelschap (Lukas 18 : 28). Maar daar is ook een vijand van binnen, en die tweede is nog gevaarlijker dan de eerste. Hoeveel zelfvertrouwen en zelfhandhaving ontdekken we nog niet bij de discipelen van Jezus? In hun hart komt de overlegging op wie van hen de meeste is (Lukas 9 : 46). Aan het begin van het driejarige discipelschap zien we bij de jongeren van Jezus de verzaking van de wereld en pas bij het einde, bij het kruis van Jezus, vindt ook hun sterven aan het eigen ik plaats. Uit het vervolg zal blijken, dat deze dingen nodig zijn in het leven van allen, die een taak vervullen in het Koninkrijk van God. En de eisen, die Jezus aan Zijn discipelen stelt, worden later door Paulus ook weer aan zijn helpers voorgelegd.

Aan het einde van het drie-jarige onderricht van de discipelen komt de *toerusting*. Dan worden ze eigenlijk apostelen zoals Jezus hen reeds noemde bij hun roeping (Lukas 6 : 13). Een apostel was bij de Grieken een expeditie of een groep kolonisten, die op bevel van de staat zee kozen. Soms werd de bevelhebber of matroos ook wel apostel genoemd.

In het N.T. is de apostel een gezant, een ambassadeur, een gezondene. Hoewel in het N.T. een grotere schare dan de twaalf discipelen apostelen genoemd worden, wordt toch in de meeste gevallen deze naam voor de twaalf mannen die met Jezus rondgewandeld hadden, gereserveerd. De bergrede kan worden gezien als een inauguratie op het apostelambt.¹⁰) In het apostelambt zijn navolging en uitzending onlosmakelijk met elkaar verbonden (Markus 3 : 14). Alleen hij die een discipel is kan een apostel zijn.

De navolging is de grond van de uitzending en de uitzending het doel van de navolging. De gemeenschap met Jezus en het onderricht door Hem is er ter wille van de uitzending.

Nu zijn de apostelen oog- en oorgetuigen geweest van het leven van Jezus en van Zijn opstanding (Hand. 1 : 21, 22). Op hun getuigenis is de gemeente dan ook gebouwd. Hun namen staan geschreven op de fundamenten van de muren van het nieuwe Jeruzalem (Openb. 21 : 14). Voor hun ogen hebben zich Gods grote daden in Christus voltrokken.

Paulus verbindt voor zichzelf ook zijn apostolisch bewustzijn aan zijn ontmoeting met Jezus (1 Cor. 9 : 1 en 15 : 8 v.v.).

Wat dit betreft hebben de apostelen iets bizonders en zijn ze onvervangbaar. Op hun getuigenis is de gemeente gebouwd. Hiermee is hun taak of beter gezegd dit gedeelte van hun taak vervuld. Er ontstaat door de dood van een apostel dan ook geen vacature.¹¹⁾

Nu neemt echter de taak van de apostelen in het N.T. een merkwaardige wending waarvoor men tot aan vandaag toe niet altijd voldoende oog heeft gehad. En hier komen we bij de wortel van alle misverstanden over de zendeling en zijn helper.

Want behalve, dat de apostelen fundament der kerk *zijn*, hebben ze ook de taak om het fundament te *leggen*. Immers de apostelen waren tevens de eerste zendingen, de oer-christelijke missionarissen.

Tot drie maal toe berichten de Evangelieën ons, dat het zendingsbevel aan de apostelen gericht was (Matth. 28 : 18, 19; Lukas 24 : 47 en Joh. 20 : 21). En in de apostelen komt deze opdracht tot heel de kerk. Alle apostelen waren ook zendingen in de meest letterlijke zin van het woord.

Nu mogen we niet zomaar deze zin omkeren en zeggen: alle zendingen zijn ook apostelen. Want dit is maar ten dele waar. De zendingen zijn beslist geen apostelen wat betreft het *zijn* van het fundament. Zij zijn het slechts in betrekking tot het *leggen* van het fundament.

Rengstorff maakt dan ook de onderscheiding tussen apostelen vóór Pasen en apostelen ná Pasen. Vóór Pasen draagt het apostelschap een tijdelijk, ná Pasen een blijvend karakter.^{12, 13)}

Vaak is gevraagd: waar en hoe leven de apostelen voort in de kerk? We kunnen hierop antwoorden, dat we de apostel weer ontmoeten in de zending. Waar een zending als een gezondene uitgaat, het Evangelie verkondigt en gemeenten sticht, daar legt hij het fundament.

Er is een wezenlijk onderscheid tussen de apostel en de zending daar waar de apostel ooggetuige is, maar er is een onmiskenbare overeenkomst daar waar de apostel als een gezondene uitgaat om het Evangelie te verkondigen. We zouden een zending een ‚apostel in ruimere zin‘ kunnen noemen.¹⁴⁾ Immers de apostelen zijn evenals de zendingen getuigen van Jezus. De apostelen zijn het ‚urbildlich‘, de zendingen zijn het ‚abbildlich‘.¹⁵⁾ In deze zin zouden we zelfs van een ‚apostolische successie‘ kunnen spreken. De vraag is alleen maar op welke wijze vindt deze successie plaats, en hierop geeft Rome een ander antwoord dan de Reformatie.¹⁶⁾

Hoewel de apostelen, althans de twaalf, een geheel aparte positie innemen in het Koninkrijk van God, schuilen er in de apostolische opdracht toch elementen, die overgedragen zijn op de zending. In de missiologie heeft men daar helaas te weinig oog voor gehad, zodat men met het ‚ambt‘ van de zending eigenlijk niet goed weg wist.

Ook al houden we vast aan het unieke karakter van het apostolaat, dan is er toch geen bezwaar tegen om de zending een apostel te noemen, een apostel in ruimere zin. Hun werk vertoont immers nauw verwante trekken: zij gaan de wereld in, prediken het Evangelie en stichten gemeenten en geven de jonge kerken leiding.¹⁷⁾

Wil men het mode-woord apostolaat gebruiken, dan dient men goed in het oog te houden, dat deze term alleen gebruikt kan worden om de zendingsopdracht aan te duiden. Het unieke en 'eenmalige' van de opdracht der twaalf apostelen kan dan ook het beste tot uitdrukking gebracht worden door het woord apostoliciteit.¹⁸⁾

Als Paulus in Efeze 4 : 11 over de ambten in de gemeente spreekt en als eerste ambtsdragers de apostelen noemt, dan behoeven we hierbij niet slechts aan de twaalfen te denken, maar dan mogen we deze benaming ook in ruimere zin verstaan, zodat ook de zendingen uit het N.T. zoals Barnabas (Hand. 14 : 4. 14, 1 Cor. 9 : 3—6) en Silvanus (1 Thess. 2 : 6) en anderen (1 Cor. 15 : 7) er onder vallen.¹⁹⁾ Het verdient misschien zelfs voorkeur om bij apostelen in Efeze 4 : 11 in de eerste plaats aan de zendingen te denken, omdat het in dit Schriftgedeelte niet gaat om het fundament der kerk, maar over de toerusting van de heiligen en de opbouw van de gemeente.²⁰⁾

Niet alleen in de Rooms-Katholieke Kerk maar ook in de Kerk der Reformatie werd de apostel nog niet als zending gezien. De idee van het Corpus Christianum heeft dit belemmerd. „Eerst moesten nieuwe tijden van ontkerstening ons aan de N.T.-sche situatie komen herinneren om de betekenis van het apostolisch karakter van de kerk ook weer van die zijde te leren verstaan. De apostel is de eerste gelovige. Hij is tegelijk de eerste zending”.²¹⁾

Omdat de apostel door Jezus geroepen was om zending te zijn, had er nu de toerusting plaats. Zijn toerusting is dus vooral gericht op het blijvende in de taak van de apostel. Deze toerusting moeten we dus zien in verband met de apostoliciteit maar ook met het apostolaat of zo men wil de zending.

In het onderricht van Jezus kort voor Zijn afscheid spreekt Hij tot de discipelen over deze toerusting. De discipelen worden geroepen om het Evangelie te prediken, maar zij moeten daar toch mee wachten totdat zij bekleed zijn met kracht uit den hoge (Lukas 24 : 49). Ook in Hand. 1 : 8 wijst Jezus op die *kracht*, die zijn discipelen nodig hebben om zijn getuigen te kunnen zijn in deze wereld. Wij ontmoeten aan het slot van de Evangeliën en in het begin van de Handelingen der Apostelen gelovige mannen, maar toch ontbreekt er nog iets aan hun toerusting voor de taak waartoe zij geroepen zijn. Zij moeten nog toegerust worden met de Heilige Geest. Dit is iets wat een academische opleiding niet kan vervangen.

De Bijbel laat ons op verschillende plaatsen zien, dat er een onderscheid is tussen de wedergeboorte door de Heilige Geest en de vervulling met de Heilige Geest. Immers de discipels, die in Hand. 2 : 4 vervuld werden met de Heilige Geest, waren volgens Joh. 13 : 10 reeds wedergeboren. Saulus komt tot bekering (Hand. 9 : 5) en Ananias noemt hem broeder (Hand. 9 : 17), en drie dagen later wordt hij vervuld met de Heilige Geest. In Joh. 4 : 14 spreekt Jezus over water als beeld van de Heilige Geest dat *in* ons komt, terwyl Hij in Joh. 7 : 39 wijst op het water, dat *uit* ons zal vloeien.

Het eerste werk van de Heilige Geest, wat wij wedergeboorte noemen, is kenbaar aan de vrucht (Gal. 5 : 22), terwijl dit verdere werk van de Geest, wat wij de vervulling zouden kunnen noemen, herkenbaar is aan de gaven des Geestes (1 Cor. 12 : 4-11). Wie tot het geloof komt heeft het *leven* van de Heilige Geest ontvangen en hij is gered, maar wie met de Geest vervuld wordt, heeft blijkens de woorden van Jezus in het slot van Lukas en aan het begin van de Handelingen der Apostelen, *kracht* ontvangen en hij is geschikt voor de dienst in Gods Koninkrijk.²²⁾

De vervulling of de doop met de Heilige Geest is dus bedoeld om de gelovigen bruikbaar te maken. Deze doop met de Heilige Geest, waarvan Jezus de bediening aan Zich gehouden heeft, is een echte doop. Het is een uitgieten, een overvloedig geven, zodat één alleen het niet allemaal nemen kan. Er is zoveel geestelijke kracht, er zijn zoveel geestelijke gaven, dat er een verdeling moet plaats vinden. En door die verdeling wordt juist de gemeente gevormd.²³⁾

Ook in Hand. 8 en 19 ontmoeten we gelovigen die later de Heilige Geest ontvangen.

H. N. Ridderbos heeft er op gewezen, dat er in het N.T. veel frekwenter sprake is van werkingen van de Heilige Geest, die op het geloof, de aanvankelijke wedergeboorte volgen, dan over die waaruit het geloof etc. voortkomt.²⁴⁾ En hij merkt verder op, dan er in het N.T. een zeer duidelijk getuigenis is aangaande een met bijzondere charismata gepaardgaande Geestesdoop.²⁵⁾

Nu vindt de toerusting van de apostelen tot hun zendingstaak plaats op het Pinksterfeest.

Wanneer wij nu op die vervulling met de Heilige Geest op Pinksteren letten, dan komen wij tot een merkwaardige overeenkomst met wat we vonden bij de apostelen. In het apostolaat ontdekten we iets unieks, iets wat onherhaalbaar is en we vonden elementen, die zich herhalen.

Iets soortgelijks is er ook in het machtige feit van Pinksteren. Pinksteren is een uniek, een onherhaalbaar heilsfeit. Pinksteren kan zelfs niet eens zonder meer met de andere heilsfeiten op één lijn gesteld worden. Dit heeft althans Paulus nooit gedaan. Als hij in zijn Brieven (Rom. 6 en Efeze 2) de lijnen van de heilsfeiten naar het persoonlijke leven van

de gelovigen trekt, dan schrijft hij: wij zijn met Christus gekruisigd, gestorven en begraven (Goede Vrijdag), we zijn ook met Hem opgewekt (Pasen) en zelfs met Hem in de hemel gezet (Hemelvaart); maar dan trekt de apostel deze lijn niet door naar Pinksteren.

Op een indrukwekkende en diepe wijze heeft Jezus een belichting van het Pinkstergebeuren gegeven in zijn gesprekken over de Heilige Geest in Joh. 14 t/m 16. Nu gaat het in deze hoofdstukken beslist niet over dat eerste, beginnende werk van de Heilige Geest, zoals Jezus daarover met Nikodemus spreekt in Joh. 3, maar over het voortgaande werk des Geestes. Het staat daar onder meer in verband met de zending, want de Heilige Geest zal door de discipelen de wereld gaan overtuigen van zonde, gerechtigheid en van oordeel.

Het Pinksterfeit staat in nauw verband met het Koninkrijk Gods. Hemelvaart was de troonsbestijging van Koning Jezus, en Pinksteren is daar de naar de aarde toegekeerde vrucht van (Hand. 2 : 33). Jezus gezeten op de troon in de hemel, daalt op Pinksteren door Zijn Geest neer op de aarde om ook daar te gaan zitten op de troon, namelijk op de troon in het mensenhart. Pinksteren is de realisering van het Koninkrijk Gods. Het rijk van God is er nu, in en op de wijze van de Geest. Pinksteren heeft iets onherhaalbaars. Dit blijkt ook uit de bijzondere tekenen, die de komst van de Geest vergezellen: de wind en het vuur, die zoals ook in het O.T. de tekenen zijn van Gods komst.

Vóór Pinksteren was de Geest er ook reeds, maar Hij was er nog niet als de Geest van de gekroonde Heiland en Verlosser Jezus Christus. Daarom kan Johannes ook zeggen: want de Geest was er nog niet, omdat Jezus nog niet verheerlijkt was (Joh. 7 : 39). De Heilige Geest, die op Pinksteren komt is de Geest van de verheerlijkte Jezus. Petrus noemt de Heilige Geest dan ook de Geest der heerlijkheid (1 Petr. 4 : 14). Door de Geest komt het Here-zijn van Jezus, komt Zijn koningschap, Zijn heerschappij, Zijn macht (Matth. 8 : 18) tot openbaring.

Ondanks dit unieke van Pinksteren, dit onherhaalbare, zijn er ook in het Pinksterfeit evenals in het apostolaat elementen, die zich herhalen. Als bijvoorbeeld Petrus in Hand. 11 zijn ervaringen in het huis van Cornelius aan de broeders vertelt, dan gebruikt hij bij de beschrijving van het ontvangen van de Heilige Geest door die heidense officier de woorden: „En toen ik begonnen was te spreken, viel de Heilige Geest op hen, evenals in het begin op ons. En ik herinnerde mij het woord des Heren, hoe Hij zeide: Johannes doopte wel met water, maar gij zult met de Heilige Geest gedoopt worden. Indien nu God hun op volkomen gelijke wijze als ons de gave heeft gegeven op het geloof in de Here Jezus Christus, hoe zou ik dan bij machte geweest zijn om God tegen te houden?” (Hand. 11 : 15—17).

Het gebeuren in het huis van Cornelius roept bij Petrus de herinne-

ring wakker aan Jezus' profetie over Pinksteren, en hij drukt die overeenkomst uit met de woorden: 'evenals in het begin ook op ons' en 'op volkomen gelijke wijze als ons'.

Pinksteren kan zich dus enigszins herhalen in de gelovige, zelfs al is hij reeds vervuld met de Heilige Geest, zoals blijkt uit Hand. 4 : 31, waar discipelen die het Pinksterfeest meegemaakt hadden, weer vervuld worden met de Heilige Geest. Pinksteren blijkt zich ook te Samaria te herhalen blijkens Hand. 8. en Paulus wekt de Efeziërs op tot een hernieuwde Pinksterervaring als hij schrijft: 'wordt vervuld met de Heilige Geest (Efeze 5 : 18).

Al deze herhalingen zijn echter niet meer dan het heerlijke gevolg van dat éne, machtige feit van de terugkeer van Jezus in de Geest op het Pinksterfeest.

Nu spreekt de Heilige Schrift niet schematisch maar juist zeer bewegelijk over het vervuld worden met de Heilige Geest. De Heilige Geest wordt ontvangen op bekering (Hand. 2 : 38), gehoorzaamheid (Hand. 5 : 32), geloof (Gal. 3 : 2, 14), gebed (Lukas 11 : 13), handoplegging (Hand. 8 : 17) of prediking (Hand. 10 : 44). Dit is de vrijmacht van de Heilige Geest.

Wel is duidelijk, dat de vervulling met de Heilige Geest in het N.T. gepaard gaat met ontleding. Alleen datgene wat leeg is kan vol gegoten worden.

De weg naar Pinksteren is de weg via Golgotha. Zo was het voor Christus, zo is het vergelijkenderwijs ook geweest voor de apostelen.

Telkens blijkt in het N.T. dat de vervulling met de Heilige Geest vergezeld gaat van de geestelijke gaven, waarover Paulus breedvoerig spreekt in 1 Cor. 12—14. Dan valt ook op, dat het wederbarende werk van de Heilige Geest zich richt op de enkele mens, terwijl dit vervullende werk des Geestes te maken heeft met de uitbreiding en de versterking van de gemeente. De enkele mens moet als een levend lid functioneren, en daartoe is de kracht van de Heilige Geest nodig.

Nu moeten we deze vervulling ook niet weer gaan overschatten. Het is de poort naar het N.T.-ische leven der gemeente. Het is de kracht voor een leven van offer, gebed, toewijding, heiliging en getuigenis.

Nu zeggen velen, die voor het gezag van de Heilige Schrift onvoorwaardelijk buigen willen, dat deze dingen inderdaad in de Bijbel staan, maar dat wij dit vandaag niet meer nodig hebben. De vervulling met de Heilige Geest en de geestelijke gaven waren alleen voor de beginperiode van de kerk en dienden slechts voor de uitbreiding van het Rijk Gods in de eerste tijd na Pinksteren. Sedert het einde van de eerste eeuw zou dit alles plaats hebben gemaakt voor het georganiseerde ambt.²⁰) De Here zou de bijzondere Geesteswerkingen en de Geestesgaven hebben doen ophouden aan het einde van de apostolische tijd, omdat het ambt

en het geschreven Woord daarvoor in de plaats zijn gekomen.

De grote vraag is of dit uit het N.T. valt af te leiden. Wat het ambt betreft, we lezen in het N.T. nergens van een charismatische periode, die gevolgd werd door een ambtelijke periode. Het is onmogelijk om een tegenstelling te construeren tussen de gemeentelijke organisatie in de Handelingen der Apostelen en in de Pastorale Brieven, die van latere datum zijn. In de gemeente van Jeruzalem waren al heel vroeg diakenen (Hand. 6) en ouderlingen (Hand. 11 : 30), terwijl Paulus en Barnabas op hun eerste zendingsreis reeds overal in de gemeenten oudsten aanstelden (Hand. 14 : 23). En dat de charismata er nog zijn ten tijde van de Pastorale Brieven, blijkt duidelijk uit 1 Tim. 4 : 14 en 2 Tim. 1 : 6.

Wie beweert, dat in de eerste tijd van de Christelijke gemeente het vaste ambt nog niet werd aangetroffen, maar charismatisch begaafde personen de gemeenten dienden, en dat in de latere periode toen het charisma wegviel, pas het vaste ambt zou opgekomen zijn, doet geen recht aan de ambtsbeschouwing van het N.T. Het is juist zo, dat in het N.T. het ambtelijke en het charismatische nergens tegenover elkaar staan en ook niet in elkaars verlengde liggen.²⁷⁾ Zij liggen juist door elkaar heen gevlochten, zodat we beter van het charismatische ambt kunnen spreken. „De ambten met hun variatie van namen en functies (het Nieuwe Testament weerstaat elke poging om daarin enige orde te brengen) zijn niet op een juridische, maar op een pneumatische legimiteit aangelegd. Het is veelzeggend, dat Paulus' passage over de groei in Efeze 4 uitgaat van de vermelding van dat wat wij nu ambten noemen, en uitloopt op de genadegaven die aan alle leden, elk op zijn wijze, geschonken zijn”.²⁸⁾

Het valt niet te ontkennen, dat de oorsprong van het ambt charismatisch is. Onze vaders hebben dit verstaan en ook prachtig tot uitdrukking gebracht in het Formulier van bevestiging van ouderlingen en diakenen. In het dankgebed wordt gesproken over die charismatische als gezegd wordt: „en dat Gij thans in deze plaats verleend hebt mannen van goede getuigenis en die begaafd zijn met uw Geest. Wij bidden U, verleen hun meer en meer zodanige gaven, als hun in hun bediening nodig zijn: de gave der wijsheid, der kloekheid, der onderscheiding en der weldadigheid; teneinde een ieder zich behoorlijk kwijte in zijn ambt”. Hier wordt tot uitdrukking gebracht, dat de gaven nodig zijn om het ambt goed te kunnen verrichten.

Eerst heeft de goddelijke toerusting plaats en daarna geschiedt de herkenning, zoals dit heel duidelijk blijkt bij de jonge Samuël, die tot profeet geroepen was (1 Sam. 3 : 20) en door het volk als zodanig herkend werd. En Titus moet ook op Kreta uitzien naar bepaalde personen, die aan zekere eisen voldoen (Titus 1 : 5).

Stellig heeft het ambt ook een institutioneel karakter, maar het institutioneel en het pneumatische, de Geest en het ambt sluiten elkaar niet uit,

zij staan zelfs niet tegenover elkaar.²⁹) Rom. 12 : 4—8 noemt ambt en gave samen.

Een tweede argument om aan te tonen dat het charismatische alleen voor de beginperiode der kerk was en nu niet meer nodig is, is de gedachte, dat de canon nu gevormd is. We hebben immers nu de Bijbel en de charismata zouden zijn opgehouden toen de canon vastgesteld was.

Ook hier wordt evenals bij het ambt het charismatische tegenover het Woord geplaatst. We kunnen echter in het N.T. nergens een aanwijzing vinden, dat het geschreven Woord in de plaats van de geestelijke gaven gekomen is. Eerder lezen we het tegenovergestelde.

Het is beslist niet zo, dat in de apostolische tijd de geschillen beslecht en de problemen opgelost werden met een beroep op bijvoorbeeld de profetie, terwijl pas na de eerste eeuw het beroep op de Heilige Schrift van kracht geworden zou zijn. De geestelijke gaven en de charismatisch begaafden hadden helemaal niet de autoriteit als de Heilige Schrift later. Wanneer er bijvoorbeeld een geschil gerezen is over de besnijdenis en het onderhouden van de wet van Mozes, dan geeft niet de profetie de doorslag maar een beroep op de Schrift, met name het O.T. (Hand. 15 : 15—18).³⁰) De stelling, dat de voltooiing van de canon de aanwezigheid van de geestelijke gaven overbodig maakte, is dan ook onhoudbaar.

De vervulling met de Heilige Geest en in verband daarmee de charismata hebben een geheel andere bedoeling dan om de nog niet volledige lijst van Bijbelboeken zo lang te vervangen.

We hebben in Hand. 1 : 8 gezien, dat het gaat om de KRACHT van de Heilige Geest. Dat de Christenen deze kracht nodig hadden zal ons duidelijk worden als we bedenken, dat de jonge gemeente zich bevond in een wereld, die vol was van vijandige tegenkrachten.

Door drie geweldige machten werd de jonge kerk bedreigd. Daar was in de eerste plaats de macht van de staat, die zich tegenover de gemeente stelde in vervolgingen en verleidingen. Ten tweede was daar de vijandige macht van de dwaalleer, de *gnosis*. En ten slotte stuitte de jonge kerk op de macht van de duivel en de demonen.³¹)

Van de aanwezigheid ook van deze demonische machten hebben de Christenen een helder besef gehad. Paulus verwijst daar ook naar in Efeze 6 : 12.

En dat de dwaalleer ook in verband stond met demonische beïnvloeding, blijkt ons uit 1 Tim. 4 : 2 waar Paulus wijst op het bestaan van dwaalgeesten en op boze geesten, die hun eigen 'dogmatiek' doceren. En dat dit niet alleen iets is geweest van de eerste eeuwen na Christus, kunnen we lezen in Paulus' opmerking, dat dit in 'latere tijden' gebeuren zal. En het demonische karakter van de staat tekent het N.T. ons ook duidelijk in Openb. 13.

De eerste Christenen wisten zich heel bewust betrokken bij de gigan-

tische worsteling tussen de macht van Christus en de duistere macht van de boze.

Helaas is in onze tijd het besef uitgesleten, dat de kerk nog in dezelfde strijd staat als aan het begin van haar bestaan. Of, zo dit al gezien wordt, dan wil men de strijd der geesten met andere wapenen voeren.

Wij leggen liever de nadruk op een goede academische opleiding. En het belang daarvan mogen we niet onderschatten. Mannen als Paulus, Augustinus, Luther en Calvijn hebben een voortreffelijke wetenschappelijke opleiding genoten. en God heeft dat willen gebruiken en mee opgenomen in de toerusting voor de taak, die hun gegeven werd.

Maar we mogen niet vergeten, dat dit het eigenlijke niet vervangen kan. Ook de wetenschappelijk gevormden hebben de toerusting met de kracht van de Heilige Geest nodig, anders zal hun arbeid onvruchtbaar zijn in het Koninkrijk van God. In het N.T. lezen we herhaaldelijk hoe juist bepaalde gaven van de Geest bedoeld zijn om de gemeente te wapenen tegen de boze machten, denk bijvoorbeeld aan de gaven van het onderscheiden van de geesten (1 Cor. 12 : 10). De gaven des Geestes zijn voor de kerk nodig als geestelijke toerusting in de strijd tegen de machten der duisternis en voor haar opbouw door de openbaring van de Geest.

De kerkgeschiedenis weerspreekt ook duidelijk de bewering, dat de vervulling met de Heilige Geest en de daarmee gepaardgaande Geestesgaven overbodig waren geworden toen de canon was vastgesteld. Mannen als Irenaeus, Chrysostomos, Ambrosius en Augustinus hebben in hun tijd deze gaven nog waargenomen.³²⁾

Vooraf ook op het zendingsveld zijn velen tot de overtuiging gekomen, dat het heidendom maar niet een onschuldig religieus verschijnsel is, maar een reële demonische macht, die in zijn verschrikkelijkheid juist openbaar komt als het Evangelie gepredikt wordt.³³⁾

Tegenover al die duistere machten heeft de kerk in haar offensief niets minder nodig dan de toerusting met de KRACHT van de Heilige Geest. Met deze toerusting zijn de apostelen als de eerste zendingen de wereld ingetrokken.

Vandaag hebben we in ons zendingswerk en in alle arbeid tot opbouw van de gemeente deze toerusting niet minder nodig. Zij wordt in het N.T. beloofd en zij kan door niets worden vervangen.

II. *De helper.*

Zodra zich in het N.T. door de arbeid van de apostel een gemeente heeft gevormd, wordt de zendingsopdracht aan de gemeente gedelegeerd (Hand. 13 : 2).

De afzondering voor het zendingswerk door de gemeente wordt ge-

noemd een uitzending door de Heilige Geest (Hand. 13 : 4). Waar nu voor het eerst de uitzending door een gemeente plaats vindt, daar ontmoeten we meteen ook de eerste helper in de persoon van Johannes Markus (Hand. 13 : 5). We krijgen de indruk, dat de beide zendelingen wat betreft het meenemen van deze helper geheel op eigen gezag handelen. Niet onwaarschijnlijk is, dat deze Johannes meeding, omdat hij op Cyprus geen onbekende was. Hij was immers een neef van Barnabas (Col. 4 : 10), die ook van Cyprus afkomstig was (Hand. 4 : 36). En zijn familie-relatie tot Barnabas is mogelijk de tweede reden van zijn samengaan met de zendelingen.

We ontmoeten deze helper Johannes Markus reeds in Hand. 12 : 12, waaruit we kunnen opmaken, dat hij een goede bekende van de discipelen was. Petrus noemt hem mijn zoon (1 Petr. 5 : 13), zoals Paulus de helpers Timotheüs en Titus zijn kinderen noemt.

In Hand. 12 : 25 vinden we Johannes reeds met Paulus en Barnabas op weg van Jeruzalem naar Antiochië. Lukas nu noemt hem een ‚helper‘ (Hand. 13 : 5). Dit woord wijst hier niet op een kerkelijke status, maar duidt vermoedelijk alleen op zekere hulpverlening.³¹⁾

Wat deze helper zelf betreft, loopt de eerste zendingsreis op een grote teleurstelling uit. Waarschijnlijk was hij niet tegen de moeilijkheden opgewassen, want als het zendingsgezelschap te Perge in Pamphylië, een landstreek in Klein Azië aangekomen is, houdt Johannes Markus er mee op en gaat terug naar Jeruzalem (Hand. 13 : 13). Misschien heeft het onherbergzame schiereiland vol rotsstromen en rovers hem afgeschrikt. Misschien was het heimwee of een morele inzinking.

We krijgen de indruk, dat deze helper toch spijt van zijn terugtocht heeft gekregen, want al gauw ontmoeten we hem weer in de buurt van Paulus en Barnabas, die inmiddels ook in Antiochië zijn teruggekomen. En dan ontstaat het eerste conflict tussen twee zendelingen. En deze onenigheid gaat over de helper!

Na enige tijd in de gemeente van Antiochië gewerkt te hebben vat Paulus het plan op om het werk van de nazorg ter hand te nemen, en hij stelt aan Barnabas voor „tot onze broeders terug te keren, waar wij het Woord des Heren verkondigd hebben, om te zien hoe het hun gaat“ (Hand. 15 : 36). Hier zien we al meteen de tweede fase van het zendingswerk: op het zendingsveld moet er ook naar worden omgezien hoe het gaat met hen, die tot het geloof gekomen zijn. Veel van dit ‚nazorgwerk‘ heeft Paulus ook in zijn Brieven beoefend.

Wanneer nu Barnabas voorstelt om Johannes Markus weer als helper mee te nemen, dan stuit dit bij Paulus op ernstige bezwaren. Barnabas zal zeker goede argumenten aangevoerd hebben, want we lezen, dat Paulus van oordeel *bleef*, dat men iemand, die hen na Pamphylië

verlaten had niet meer bij zich moest hebben (Hand. 15 : 38). In het Grieks horen we in het woordje ‚iemand‘ zelfs een smalende klank.³⁵) Paulus vindt, dat deze helper niet uit het goede zendingshout gesneden is. Het conflict loopt zelfs zo hoog, dat er een verbittering ontstaat tussen de twee zendelingen (Hand. 15 : 39). En zij gaan uiteen. „Om een geringe oorzaak, die zonder enige moeite uit de weg geruimd had kunnen worden, verbreken ze de band der goddelijke roeping” (Calvijn).

Het eerste conflict in de zending gaat over een helper. De persoon van deze helper is voor Paulus een problematische figuur geworden. Zijn plaats en taak in het zendingswerk is het eigenlijk nog altijd. Het resultaat van deze ruzie is, dat nu twee groepen uitgaan om het Evangelie te verkondigen: Paulus met Silas, die door Syrië en Cicilië gaan en Barnabas met Johannes Markus, die afvaren naar Cyprus (Hand. 15 : 40, 41).

We krijgen de indruk, dat de gemeente te Antiochië aan de kant van Paulus stond. Bij zijn vertrek althans hebben de broeders een actief aandeel (Hand. 15 : 40). Paulus en Silas worden aan de genade des Heren opgedragen. Van Barnabas en Johannes Markus lezen we dit niet.

Het conflict tussen Paulus en Johannes Markus is later weer bijgelegd. De verbittering is overgegaan in verbroedering. In de gemeente te Corinthie schijnen ze weer samen te werken, zowel met de handen als in het Koninkrijk van God (1 Cor. 9 : 6). En ook Markus, die van Paulus een rood paspoort gekregen had en ongeschikt verklaard was voor het helperswerk, is later door Paulus gerehabiliteerd. In Col. 4 : 10 is hij weer in de dienst van Paulus en in Filem. 23 noemt Paulus hem zijn medearbeider. En in 2 Tim. 4 : 11 haalt Paulus duidelijk een streep door zijn vroegere oordeel over deze helper, als hij schrijft: „Want hij is mij van veel nut voor de dienst”.

Nu valt het ons op, dat de metgezel van Paulus op zijn tweede reis, Silas, in een andere verhouding tot hem staat als eerst Johannes Markus. Silas neemt meer de plaats van Barnabas dan die van Markus in. Mannen als Barnabas, Silas en Apollos hebben een zelfstandigheid, die we bij Johannes Markus, Timotheüs en Titus tevergeefs zoeken. Zij zijn eerder zendelingen dan helpers. Trouwens Silas en Barnabas worden zelf ook apostelen genoemd (1 Thess. 2 : 6 en Hand. 14 : 4, 14).

Hoe meer nu het zendingswerk van Paulus zich uitbreidt, des te groter wordt de groep mensen om hem heen, die hem hulp verleent. Allerlei mannen en vrouwen hebben de apostel in zijn werk geholpen. Als we het slot van zijn brieven lezen dan komen we tot een eerbiedwaardige rij van mannen en vrouwen, die op de een of andere manier de apostel van dienst zijn geweest.³⁶) Waarschijnlijk heeft deze hulp bestaan uit financiële bijstand en het verschaffen van logies tijdens Paulus' vele reizen, en andere daadwerkelijke hulp. Paulus spreekt dan ook van ‚mijn medewerkers‘ (Col. 4 : 11). Zo hebben vele gemeenteleden Paulus ge-

holpen, zoals Prisca en Aquila (Rom. 16 : 3), Phoebe (Rom. 16 : 1, 2) en verscheidene anderen.

Ondanks deze toegewijde hulp waaruit blijkt, dat de jonge gemeente zeer bewust bij het zendingswerk betrokken was, is er toch een aparte groep van medewerkers geweest, die Paulus op een bijzondere manier hebben bijgestaan. Deze mannen stonden meer met de apostel in verbinding dan met de gemeente waaruit ze voortgekomen waren. Deze broeders staan in voortdurend contact met de apostel en hebben vaak een zelfstandige taak te vervullen. Tot hen behoren o.a. Crescens (2 Tim. 4 : 11), Epafras (Col. 1 : 7), Tychicus (2 Tim. 4 : 12), Timotheüs en Titus. Paulus heeft zich blijkbaar meer dan de andere apostelen met zulke medewerkers omringd.

Van Swigehem heeft aangetoond, dat de uitdrukking „evangelist” vooral op deze groep betrekking moet hebben.³⁷⁾ De naam Evangelist ontmoeten we slechts drie keer in het N.T. (Hand. 21 : 8; Eleze 4 : 11 en 2 Tim. 4 : 5). Timotheüs, één van de helpers van Paulus, ontvangt de opdracht om het werk van een evangelist te doen (2 Tim. 4 : 5).

Het werk van de evangelist heeft de volgende kenmerkende eigenschappen:

- a. hij verricht een dienst, die een bepaalde naam draagt en een afzonderlijke plaats inneemt tussen de andere diensten en een speciale taak omvat (Eleze 4 : 11);
- b. zijn taak is niet tot de plaatselijke gemeente beperkt, maar strekt zich uit tot ver buiten de grenzen van de gemeente (Hand. 6—8);
- c. hoewel hij in nauw contact met de apostel staat, verricht hij toch zelfstandige arbeid, die bestaat uit Evangelie-verkondiging, grondleggende en gemeente-stichtende arbeid (Titus 1 : 5 v.v.).³⁸⁾

Op grond hiervan meent men nu, dat de evangelist de voorloper is van de latere zendeling.³⁹⁾ Dit is echter alleen vol te houden als we hem isoleren van de apostel. Juist de innige band, die er is tussen de apostel en de evangelist of helper verbiedt ons om in de laatste de tegenwoordige zendeling te zien. Straks zullen we zien uit het eigenlijke werk van de helper, dat dit precies hetzelfde is als de arbeid van de evangelist, zodat we de helper en de evangelist in het N.T. als dezelfde personen kunnen beschouwen. Neen, de evangelist is duidelijk de voorloper van de latere helper. De verhouding apostel—evangelist vinden we op het zendingsveld duidelijk terug in de relatie zendeling—helper. Met het wegvallen van het ambt der apostelen in zijn unieke betekenis van het oog-getuige zijn van de opstanding van Christus, valt dus het ambt van evangelist helemaal niet weg. De apostel als zendeling is er nog en de eerste evangelisten of helpers waren juist aan de apostelen verbonden voorzover ze ook zendingen waren.

Ook J. Koopmans heeft de zendeling op de plaats van de evangelist

gezet, omdat hij niet voldoende oog had voor de relatie apostel—evangelist in het N.T.⁴⁰⁾ J. H. Bavinck heeft ingezien, dat een evangelist te nauw met de apostelen verbonden was dan dat de zending van nu deze naam kan dragen.⁴¹⁾ Er is alles voor te zeggen om het evangelisten-ambt weer te herstellen.

Als we oog hebben voor de Bijbelse verhouding apostel — evangelist waarvan de lijnen doorlopen op de verhouding zending—helper, dan zal het ons duidelijk zijn, dat de helpers op het zendingsveld dezelfde zijn als de evangelisten in het N.T. In deze overtuiging zullen we nog gesterkt worden, als we zien dat in Efeze 4 : 11 de evangelisten juist genoemd worden in verband met de opbouw van de gemeente en de toerusting van de heiligen tot dienstbetoon, en in het vervolg zullen we zien, dat dit juist één van de wezenlijke taken van de helper is.

Deze opvatting heeft zijn consequenties voor onze ambtsopvatting, dat er maar drie ambten in de kerk van het N.T. overgebleven zijn. Het is geen wet, dat er niet meer dan drie amhten in de kerk mogen zijn. Calvijn heeft ook met de mogelijkheid en de werkelijkheid rekening gehouden, dat de vacante N.T.-ische ambten incidenteel van Godswege worden bezet.⁴²⁾

De zending doorbreekt duidelijk de traditie van de drie amhten, want het werk van de helper of evangelist is in zekere zin ambtelijk.⁴³⁾ De mogelijkheid om deze traditie, die geboren is in een tijd toen men geen visie had op de zending, te doorbreken zal er pas komen als we weer beseffen dat in het N.T. het ambt duidelijk charismatisch-institutaair is en dat we onjuist doen om het charismatisch aspect van het ambt te reserveren voor de jonge kerk in de eerste eeuwen, en het institutaire voor de kerk van nu.

Berkhof heeft er op gewezen, dat de discussie over de ambtsvraag eigenlijk nog nooit verder is gekomen in de kerkgeschiedenis en in de oecumenische discussies tot vandaag toe dan tot Efeze 4 : 11. De verzen 13—16 zullen echter in deze discussie meer betrokken moeten worden, zullen we ooit komen tot een voluit N.T.-ische ambtsconceptie.⁴⁴⁾ Immers dan pas wordt het pneumatische naast het institutaire mede een constitutief element in de ambtsgedachte. Want zoals het lichaam zonder geest dood is en het geloof zonder werken dood is, zo is ook het institutaire ambt zonder het pneumatische element dood.

Dat in de Pastorale Brieven minder over dit charismatische wordt gesproken dan in de Brieven aan de gemeenten is begrijpelijk als we bedenken, dat deze Brieven aan personen geschreven zijn en zich bijna uitsluitend bezig houden met de leiding van de kerk, de organisatie en de instituering.

Gaan we nu de kring van Paulus' helpers nauwkeurig bezien, dan ontdekken we duidelijk verschillende 'rangen'. In de eerste plaats zijn

daar mannen als Barnabas en Silas, die met Paulus op één lijn staan en die we apostelen in ruimere zin zouden kunnen noemen, of zendelingen. Eveneens ontdekken we bij Apollos en Epafraas een zelfstandigheid, die we bij Timotheüs en Titus niet vinden.⁴⁵⁾ Epafraas bijvoorbeeld is de mededienstknecht van Paulus, die in de gemeente te Colosse werkt als evangelist.⁴⁶⁾ Paulus maakt ook onderscheid tussen Titus en de broeders (2 Cor. 8 : 23). Titus vertegenwoordigt hem zelf, terwijl de broeders hun opdracht van de gemeenten ontvangen hebben (2 Cor. 8 : 18, 19). Titus is deelgenoot in het geheel van de taak, die Paulus als apostel ontvangen heeft. Maar Titus neemt niet zelf de initiatieven, maar is in de uitvoering van zijn opdracht zelfstandig onder verantwoordelijkheid van de apostel. Hij krijgt richtlijnen, maar werkt volgens deze naar eigen inzicht. Timotheüs neemt onder de medewerkers van Paulus weer een geheel eigen plaats in.

Van deze beide helpers Timotheüs en Titus kunnen we ons nu een vrij duidelijk beeld vormen, omdat de apostel aan hen enkele persoonlijke brieven geschreven heeft. Timotheüs wordt een helper van Paulus genoemd (Hand. 19 : 22) en hij moet het werk doen van een evangelist (2 Tim. 4 : 5). Paulus heeft hem de opdracht gegeven om het Woord te prediken (2 Tim. 4 : 2). Nu wordt in de grondtekst hier het woord *kêrussein* gebruikt, een woord, dat volgens Van Swigchem in het N.T. alleen gebruikt wordt voor predikers van professie. Van de 62 keer, dat dit woord in het N.T. gebruikt wordt, wordt er nimmer mee aangeduid de missionaire activiteit van de gemeente-leden in hun spontane getuigenis.⁴⁷⁾ Hieruit kunnen we dus ook concluderen, dat het werk van de helper een min of meer ambtelijk karakter droeg. De helper had een bepaalde dienst in het geheel van de arbeid in Gods Koninkrijk.

Willen we zijn plaats en taak nog nader definiëren, dan moeten we letten op Colosse 1 : 7, waar Paulus over de helper Epafraas schrijft: „onze getrouwe dienstknecht, die voor u een getrouw dienaar van Christus is”.

Er is geen tekst in het N.T. die ons duidelijker het wezenlijke van de positie en de taak van de helper onthult. In deze korte typering wijst Paulus ons precies waar de helper staat. De helper behoort bij de zending. Hij is *onze* diensknacht, schrijft Paulus. Maar de helper is er *voor* de gemeente. *Voor* u een getrouw dienaar, vervolgt de apostel. Maar hierboven uit rijst zijn aanstelling. Een getrouw dienaar *van* Christus. Van Christus zelf heeft de helper zijn autoriteit ontvangen.⁴⁸⁾ Paulus draagt Timotheüs ook op om een goed dienaar van Christus te zijn (1 Tim. 4 : 6).

Om de positie van de helper te bepalen zal men met één lijn niet klaarkomen, maar op de wijze van een driehoek drie rechtstreekse verbindingslijnen moeten trekken: van Christus naar de helper, van de

apostel naar de helper en van de gemeente naar de helper.⁴⁹) Een helper is dus iemand, die Christus aan de apostel toevoegt om de jonge gemeente te dienen.

Ook uit datgene wat ons in het N.T. over de arbeid van de beide helpers Timotheüs en Titus medegedeeld is weten wij, dat de helper tussen de zending en de gemeente in staat. Hij is om het met een term uit het leger te zeggen: de adjudant van de apostel. Zijn ambt is een ambt in het Koninkrijk en niet in de kerk, maar wel voor de kerk.

De helpers waren in zekere zin aan de apostelen ondergeschikt. Paulus noemt zich de geestelijke vader van Timotheüs en Titus (1 Tim. 1 : 2 en Titus 1 : 3). Timotheüs wordt in Hand. 16 : 1 een *discipel* genoemd. En ook Titus ontmoeten we als discipel in de nabijheid van Paulus (Gal. 2 : 1).

Hier stoten we weer op de grondstructuur van alle arbeid in Gods Koninkrijk. Zoals de apostelen discipelen van Jezus waren, zo zijn de helpers weer discipelen van de apostelen. Het discipelschap is de absolute voorwaarde voor de jonge gelovige om helper te worden. Het leven van Paulus was een voorbeeld voor zijn helpers. Timotheüs heeft volle aandacht geschonken aan twee dingen: aan Paulus' prediking en aan zijn levenswijze (2 Tim. 3 : 10). En ook Titus wordt er op gewezen, dat zijn levenswijze niet minder belangrijk is als zijn prediking (Titus 2 : 7). Een levensdevies van Paulus is dan ook: wordt mijn navolgers, gelijk ik Christus navolg (1 Cor. 11 : 1). Weest allen mijn navolgers (Fil. 3 : 17).

Nu krijgen we de indruk, dat Timotheüs op een bepaalde wijze in zijn bijzonder ambt is bevestigd of geordend (1 Tim. 4 : 14 en 2 Tim. 1 : 6). Van Titus lezen we hierover niets. Wel is ons bekend, dat Paulus weigerde om Titus te besnijden vanwege de valse broeders om hun geen aanleiding te geven om hun verwoestend werk met een beroep op Paulus te kunnen voortzetten (Gal. 2 : 3—5), terwijl Timotheüs daarentegen wel door Paulus besneden werd (Hand. 16 : 3), klaarblijkelijk omdat hij onder de Joden zal gaan werken.

De naam van Timotheüs komen we in de aanhef van niet minder dan zes Brieven tegen, terwijl Titus veel minder wordt genoemd. In de Hand. komt hij helemaal niet voor.

Wel blijkt Titus evenals Timotheüs door de arbeid van Paulus tot het geloof te zijn gekomen, omdat Paulus zich hun vader noemt. Op zijn derde zendingsreis heeft Paulus aan Titus toevertrouwd de behandeling van de moeilijkheden in de gemeente te Corinthe, waarheen Paulus zijn tweede Brief, de zg. 'tranenbrief' schreef. Titus heeft te Corinthe met zegen gewerkt en het conflict in de gemeente tot een goed einde gebracht (2 Cor. 7 : 13, 14). Paulus draagt Timotheüs op een 'diaken' te zijn van Christus (1 Tim. 4 : 6), hij moet bezig zijn in de diakonia (2 Tim. 4 : 5).

Maar toch gaat hun werk ver uit boven dat van de ouderling en diakenen in de gemeente. Hoe nauw hun positie, hun ambt, aan de apostel verbonden is, blijkt wel uit de opdrachten. Titus moet in orde brengen wat nog verbetering behoeft en hij ontvangt volmacht om in verschillende gemeenten oudsten aan te stellen (Titus 1 : 5 v.v.). Willen we enigszins hun arbeid samenvatten, dan komen we tot de volgende taken:

- a. zij moeten prediken (1 Tim. 4 : 13; 2 Tim. 4 : 2; Titus 2 : 15; 3 : 8);
- b. zij moeten vermanen en opzicht uitoefenen over leer en leven (1 Tim. 1 : 3; 4 : 1—7; 2 Tim. 2 : 23; Titus 1 : 10, 11);
- c. de dwaalleraars moeten ze bestraffen (1 Tim. 3 : 5; Titus 1 : 11);
- d. ook moeten zij de tucht over de ambtsdragers uitoefenen (1 Tim. 5 : 19);
- e. het ‚weduwen-werk’ moet door hen geregeld worden (1 Tim. 5 : 9—13; Titus 3 : 10, 11);
- f. Zij moeten de gemeente aansporen tot een leven van heiligmaking (1 Tim. 2 en Titus 2 : 12).

De helper is duidelijk de rechterhand van de zendeling en diens gedelegeerde bij de voortzetting en de afronding van het zendingswerk. Zoals de apostel door Christus gezonden is, zo is de helper de gezondene van de zendeling. Wel is duidelijk, dat de taak van de helper speciaal naar voren komt in de zg. tweede fase van het zendingswerk.

Omdat men in de zendeling niet de opvolger van de apostel zag, daarom wist men ook met de evangelist of helper geen raad meer na de dood van de apostelen.⁵⁰) De helper-evangelist is er echter nog. We ontmoeten hem weer op het zendingsveld en hij is daar weer de rechterhand van de zendeling. In het spanwerk van zendeling en helper zien we duidelijk de voortzetting van het ‚twee-manschap’ apostel—evangelist uit het N.T. Omdat de kerk zendingskerk moet zijn, moet daar ook altijd in de frontlinie tussen Christendom en heidendom de helper bezig zijn. Ook nu is hij nog de ‚verbindingsofficier’ tussen de zendeling en de jonge gemeente.

Op vele zendingsvelden heeft men eenvoudig door de noodzaak gedrongen zich van het werk van de helper bediend, zonder dat men met zijn plaats in het zendingswerk goed raad wist. Tot zelfs zijn salariëring is een voortdurend onderwerp van gesprek en discussie geweest.

Het zal echter in het belang van het zendingswerk goed zijn om de helper het ambt te geven, dat God hem reeds lang heeft toevertrouwd. In het zendingswerk herhaalt zich enigszins de apostolische tijd voorzover het zendingswerk kerkplanting is, en gemeentestichting en gemeentebouw beoogt. Evenmin als we in dit werk de charismata onthoren kunnen, zo min kan ook dit werk zonder helper of evangelist gedaan worden. Ook voor het zendingswerk geldt: terug naar het N.T.!

Nu is een van de moeilijke problemen op het zendingsveld de recrutering van de helper. Vaak moet de zendeling door gebrek aan beter genoegen nemen met inferieure krachten. Ook hierin moeten we ons door de Heilige Schrift laten leiden. Duidelijk blijkt uit het N.T., dat een jonge gelovige moet heengroeien naar dit wondere ambt. Trouwens elk ambt vooronderstelt een geestelijke rijpheid, vanwaar de ouderlingen ook „oudsten” worden genoemd, zij zijn het meest volwassen in het geloof (Titus 1 : 5). Een opziener is verder gegroeid en gerijpt dan de andere gelovigen. Daarom kan hij ook over de andere gemeenteleden gezag uitoefenen, zoals een vader dat kan over zijn kinderen. Op het zendingsveld zien we ook, dat de dienstdoende helpers mééstal de eerste Christenen zijn op het betreffende terrein.⁵¹)

Nu geeft de Schrift ons voor de opleiding van de helper enkele waardevolle gegevens, die ons weer brengen bij de grondstructuur van de arbeid in Gods Koninkrijk.

- a. In de eerste plaats moet de helper een *discipel* zijn. Hij moet in de nabijheid van de zendeling door diens leven en diens leer zijn opleiding krijgen, zoals Timotheüs en Titus dat ook van Paulus ontvangen hadden (Hand. 16 : 3 en Gal. 2 : 1). Het leven van de zendeling moet het eerste aanschouwelijke onderwijs voor de helper zijn (1 Kor. 4 : 16; Fil. 3 : 17; 2 Tim. 3 : 14 en Titus 2 : 7).
- b. In de tweede plaats moet een helper geoefend zijn in de godsvrucht (1 Tim. 4 : 7) en een voorbeeld voor de gelovigen in woord en wandel, in liefde, in geloof en in reinheid (1 Tim. 4 : 11 en Titus 2 : 7).
- c. Ten slotte moet de helper onderlegd zijn in de Heilige Schrift (2 Tim. 3 : 14—17) en zijn leven daarnaar richten (Titus 2 : 1).

Nu is de Woordverkondiging één van de taken van de helper (1 Tim. 4 : 13; 2 Tim. 1 : 2; Titus 2 : 15 en 3 : 8). Nu doet zich op vele zendingsvelden het merkwaardige verschijnsel voor, dat de helper door de zendeling of de zendende kerk gemachtigd is om te preken. Echter ook op die zendingsvelden waar Gereformeerde zendingen arbeiden, die toch het Woord terecht boven het Sacrament stellen, is het de helper niet toegestaan om de Sacramenten te bedienen. Het meerdere van de Woordbediening wordt de helper wel toevertrouwd, terwijl het daaraan ondergeschikte van de Sacramentsbediening hem niet toegestaan is. Dit is een grote inkonsekwentie. Of de helper moet ophouden nog langer te preken óf hij moet toestemming krijgen om ook het Sacrament te bedienen.

Nu kan men hier tegen inbrengen, dat een helper het Woord niet „ambtelijk” brengt, maar dat hij slechts bevoegd is om een stichtelijk woord te spreken.

In de eerste plaats heeft nog niemand kunnen duidelijk maken waarin dan wel het verschil bestaat tussen een bevestigde of geordende predi-

kant, die 'ambtelijk' het Woord verkondigt en een theologisch kandidaat of een helper, die een stichtelijk woord mag spreken. De autoriteit ligt toch niet in de status van de persoon, dan zouden we Rooms zijn, maar in het Woord Zelf dat gebracht wordt.

Dit neemt niet weg, dat er een aanstelling tot het ambt is. Daarom te meer behoeft het geen bezwaar te zijn, dat de helper op het zendingsveld het Sacrament bedient. De Bijbel leert ons toch dat hij een ambt heeft, namelijk het ambt van evangelist.

Een helper, die ook het Sacrament bedient, kan daardoor bij de jonge Christenen ook de gedachte wegnemen, dat de Sacramentsbediening alleen toevertrouwd kan worden aan de zendeling, die bij het uitbreiden van het werk dan des zondags ook niets anders meer kan doen dan rondgaan en de Sacramenten bedienen. En niets is gevaarlijker dan daardoor de magie van het Sacrament bij de jong bekeerden in de hand te werken.

Zullen deze beschouwingen op het zendingsveld doorgevoerd worden, dan is het absoluut noodzakelijk, dat bij de recrutering van de helpers de Bijbelse normen streng doorgevoerd worden, zoals dat ook geweest is bij de ambtsdragers in de kerk.

Het ambt van de helper vraagt om een gedegen opleiding. Een opleiding moet dit zijn, die allereerst de zendeling zelf hem door zijn leven en door zijn woord moet geven.

Siloam.

L. Floor.

AANTEKENINGEN:

1. Chr. Encyclopedie 2. Kampen. Dl. III. p. 123 s.v. helper.
2. D. van Swigchem, Het missionaire karakter van de Christelijke Gemeente, Kampen, 1953, p. 30 v.v.
J. H. Bavinck, Zending in een wereld in nood, z.j., p. 56, 57.
3. A. Plummer, The Gospel according to S. Luke, Edinburgh, p. 272.
4. S. Greijdanus, Het heilig Evangelie naar Lukas, Amsterdam, 1940, p. 3.
5. G. Huls, De kerkrechtelijke positie van de zendeling in een presbyteriale kerkorde, Nederl. Theol. Tijdschrift, 3e jaargang, 1949, p. 170.
J. Koopmans, De Nederlandse Geloofsbelijdenis, Amsterdam, 1949, p. 117.
A. A. van Ruler, Bijzonder en algemeen ambt, Nijkerk z.j., p. 65.
6. Leslie Newbiggin, Mission-Werk des Heiligen Geestes, in das Wort in der Welt, Allgemeine Missionsnachrichten, Nummer 6, 1961.
7. ibidem.
8. J. H. Bavinck, a.w., p. 57.
9. H. N. Ridderbos, De apostoliciteit van de kerk volgens het N.T. in De Apostolische Kerk, Kampen, 1954, p. 44.

10. H. Berkhof, De Apostoliciteit der kerk, in Nederl. Theol. Tijdschrift, 2e jaarg., 1918, p. 119.
11. A. A. van Ruler, a.w., p. 31.
12. Rengstorf in G. Kittel, Theol. Wörterbuch zum N.T. s.v. apostolos I S 422.
13. Rengstorf, a.w., S. 433.
14. H. N. Ridderbos, a.w., p. 14.
15. K. Barth, Kirchliche Dogmatik I 1 S. 150; I 2/S. 752.
16. D. T. Jenkins, The Nature of Catholicity, 1913, p. 21.
17. G. Hulst, a.w., p. 169.
18. H. Berkhof, De Katholiciteit der Kerk, Nijkerk, 1962, passim.
19. S. Greijdanus, De brief van Paulus aan de Efeziërs, Kampen, 1919, K.V., p. 90.
20. T. K. Abbott, The Epistles to the Ephesians and to the Colossians, Edinburgh, p. 117-119.
Zie ook J. A. C. van Leeuwen, Paulus' zendbrieven aan Efeze, Colosse, Filémon en Thessalonika, Amsterdam, 1926, p. 99.
P. A. van Stempvoort, Eenheid en schisma in de gemeente van Corinthe, 1950, p. 101.
21. H. Berkhof, De Apostoliciteit der Kerk, Nederl. Theol. Tijdschrift, 2e jaarg., 1918, p. 201.
22. R. A. Torrey, Persoon en werk van de Heilige Geest, Bloemendaal, 1957, p. 71.
23. O. Noordmans, Gestalte en Geest, Amsterdam, 1955, p. 226.
24. H. N. Ridderbos, in Geref. Weekblad, 13 Jan. 1961.
25. H. N. Ridderbos, idem, 2 Dec. 1960.
26. Zo o.a. R. Schippers, in Encyclopedie van het Christendom, Amsterdam, 1955, s.v. charisma, p. 260.
27. J. A. C. van Leeuwen, a.w., p. 99.
W. Michaelis, Pastorbriefe und Gefangenschaftbriefe, Gütersloh, 1930, S. 33, 42.
28. H. Berkhof, De Katholiciteit der Kerk, Nijkerk, 1962, p. 87.
29. G. Eichholz, Die Ursprung der Kirche, in Ev. Theol., 1937, S. 255—275, vooral 270, 271.
30. D. Gee, Over de geestelijke gaven, Gorinchem, 1960, p. 25.
31. H. Weinel, Die Wirkungen des Geistes und der Geister im nachapostolischen Zeitalter bis auf Irenäus, Freiburg, 1899, S. 13.
32. Arnold, Hoe waren de eerste christenen? p. 135, 136, 137.
33. Die Wirkungen des Heiligen Geistes, Göttingen, 1888, S. 54.
J. Blauw, Goden en Mensen, Groningen, 1950, p. 86.
34. Chr. Encyclopedie 2, Kampen, Dl. IV, p. 574, s.v. Markus.
35. F. W. Grosheide, De Handelingen der Apostelen II, Amsterdam, 1942, p. 73.
36. D. van Swigchem, a.w., p. 26--36.
37. D. van Swigchem, a.w., p. 37, 152.
38. Zo G. Hulst, a.w., p. 170.
39. Zo bijvoorbeeld J. de Zwaan, De Nieuw Testamentische achtergrond van het ambt van de zendeling, Oegstgeest, z.j., p. 5; en G. Hulst, a.w., p. 170/1. G. Hulst stemt wel toe, dat rechtlijnige afleiding niet wel mogelijk is. Hij wijst dit aan de bijzondere omstandigheden van de apostolische tijd.
40. J. Koopmans, a.w., p. 147.
41. J. H. Bavinek, a.w., p. 40.
42. Institutio IV, iii, p. 4.
43. C. Bouma, De brieven van de apostel Paulus aan Timotheüs en Titus 2, Kampen, 1953, p. 27.
44. H. Berkhof, De Katholiciteit van de Kerk, Nijkerk, 1962, p. 86, 87.
45. F. W. Grosheide, De eerste brief van de apostel Paulus aan de kerk te Korinthe,

- Amsterdam, 1932, p. 561.
46. J. E. Uitman, *Christus het Hoofd*, Nijkerk, 1955, p. 16.
 47. D. van Swigchem, a.w., p. 151.
 48. D. van Swigchem, a.w., p. 38.
 49. Vergelijk voor dit ‚driehoeksdenken‘ A. A. van Ruler, a.w., p. 61.
 50. Zo bijvoorbeeld C. Bouma, *De Brieven van de apostel Paulus aan Timotheüs en Titus 2*, Kampen, 1953: „Met het apostolaat viel dan ook hun ambt, dat een buitengewoon karakter droeg, weg. Een blijvend ambt was niet met hen gegeven. Hun plaats bleef na hun dood on vervuld“, p. 21.
 51. Chr. Encyclopedie 2, Kampen, 1958, Dl. III, p. 423, s.v. helper.
John L. Nevius, *Planting and Development of Missionary Churches*, Philadelphia, p. 78—80.